

УДК: 82-92'06

Тетяна ОПРИШКО

«ПРОЛЕТАРСЬКА» ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ПЕРІОДИКА У МИСТЕЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УГРУПУВАНЬ

У статті подано огляд української літературної журнальної періодики 20-30-х років ХХ століття. З'ясовано основні положення дискусії навколо нових на той час векторів розвитку радянської літератури, розглянуто питання стилю пролетарської публіцистики. Порушено питання необхідності художньої рецепції літературної спадщини.

Ключові слова: пролетарська література, українські літературні журнальні видання 20-30-х років ХХ століття, комсомольський письменник, «Молодняк».

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років літературних журналів в Україні налічувалось немало. Дослідник літератури зазначеної доби Ярина Цимбал умовно поділяє цю масу літературної періодики на дві частини: журнали, що їх заснували самі письменники чи угруповання, як-от «Нова генерація», «Літературний ярмарок», «Універсальний журнал», і журнали, санкціоновані «згори» [9]. Таким був, наприклад, перший український «товстий» місячник «Червоний шлях», що його спочатку редагував тодішній нарком освіти Григорій Гринько.

Лише в Харкові, тодішній столиці України, видається щось біля десятка часописів: «Молодняк», «ВУСПП», «Авангард», «Нова генерація», «Уж» (Універсальний журнал), «Всесвіт» та інші. Кожен з них належав якомусь літературному угрупованню, усі ті письменницькі об'єднання гостро дискутували, ворогували між собою. Частина з цих місячників і тижневиків видавалася в оригінальному й гарному оформленні.

Аналізуючи журнальні видання 20–30-х років ХХ століття як джерело дослідження видавничої справи в Україні Олена Орлик визначає декілька періодів: закриття некомуністичних видань та становлення радянської преси (1920–1922); соціально-тематична диференціація періодичних видань (1923–1925); формування системи журнальних видань (середина–кінець 20-х років) [7].

У 1928 році розвиток журнальної періодики сягнув своєї найвищої межі. В Україні тоді видавалося 412 її позицій, загальним тиражем 18 910 примірників: журнали з найрізноманітніших питань науки і техніки, освіти і культури, літератури та історії, сільського господарства та медицини для різних категорій читачів, враховуючи їхній соціальний статус, освіту, вік, стать. Загалом преса 19–30-х років ХХ ст. відбивала

класову структуру суспільства. Враховуючи той факт, що переважну частину населення України становило селянство, особлива увага приділялася селянській пресі, зокрема виданням, розрахованим на бідняків, батраків, середняків, кооператорів. Відомо, що дожовтнева українська культура традиційно ідентифікувала себе із селянством. З приходом радянської влади в Україну змінюється й вектор розвитку літератури, що призводить до попутних видозмін у естетичних пошуках доби, відтак відбуваються й ментальні зміни [8]. Революція у політиці відлунується і в літературі: утворюється нова література, так званої «доби пролетарської диктатури».

У питаннях стилю доби, стилю пролетарської літератури закорінені літературні дискусії і полемічні суперечки. Усі численні представники тогочасної молоді поезії зростали на двох «школах»: Сосюри й Тичини. Декого, як-от автора «Золотого павучка» Олесь Донченка та услід за ним Григорія Епіка, за марксистським аналізом критика Бориса Коваленка, зараховано до «чорного списку» романтиків. Молодий критик, член літературної організації «Молодняк» Іван Момот (1905–1931) дозволяє собі не погодитися з визначенням відомого метра та називає Донченка «представником психологічного реалізму з деякими елементами романтики, особливо з її ліризмом» [5, с. 76], а його повісті «Дим над Яругами» і «Золотий павучок», що вперше були надруковані в журналі «Молодняк», – справжніми комсомольськими повістями, й зовсім недоречним вважає звинувачення Донченка в еротизмі, називаючи Коваленка «старим рубакою». Окрім питання домінантного стилю доби, критик задумується над тим, чи є криза в поезії? За рецептом авторитетних критиків-марксистів та літературознавців, як В. Фріче, П. Керженцева, І. Маца, В. Переверзева, поезія має бути «предметною», тобто базуватися на фактах класової боротьби і тяжіти до епічних форм. Одним словом, попереджає Коваленко – це «сюжетна» лірика, або вірші, що «мають конкретні назви». Відтак непогану ритміку і багату словесну інструментовку такого поета, як О. Влизько, називають «костылями для хромих мыслей». Редакція журналу «Молодняк», опублікувавши статтю І. Момота «В обіймах халтури», закликає читачів та дописувачів не звертати увагу на її «нервовий стиль», а відкрити місце для подальшої дискусії [5]. На жаль, цю дискусію перервала передчасна смерть Івана Момота на 26 році життя.

Отже, літературна організація «Молодняк» вела жорстоку полеміку з іншими угрупованнями, проголосивши себе одним із

бойових загонів єдиного фронту пролетарської літератури, але водночас редакція журналу охоче надавала свої сторінки творам тих угруповань.

Унаслідок директивного втручання було встановлено, що найпридатніший для пролетарської літератури стиль – пролетарський реалізм. Щодо романтизму, зважаючи на наявність в ньому елементів іdealізму, він виявився не лише не придатний для пролетарських письменників, але й ворожий до них. Тому-то всі письменницькі твори проходили «перевірку» на дотримання стилю пролетарського реалізму.

Безперечно, на літературному фронті відбувся корінний злам. 1930 рік був роком переламним, коли помічалось особливе «відставання» на письменницькому фронті від темпів і завдань реконструктивного періоду і особливо з боку нової якості, якої ще не спромоглася дати на той час література, але вже 1931 – рік розгортання призову робітників-ударників до літератури – дав чималий доробок саме комсомольської літератури.

Наприклад, літературна організація «Молодняк» складалася винятково з письменницької молоді, звісно, переважно комсомольської. У 1931 році ця організація налічувала до 180 осіб по всій Україні. Мала свої філіали в найбільших промислових центрах. За результатами призову ударників у літературу до «Молодняка» було прийнято близько 400 осіб [2].

Отже, головним принципом, на якому базувалася пролетарська культура, стало проголошення мистецтва продуктом ідеології. Показати в художній творчості роль комуністичної партії в будівництві соціалізму, відтворити на художньому полотні її славу і неповторну історію, дати героїв далекого минулого, героїв громадянської війни, героїв сьогоdnішнього дня – передовиків ударників, ударних і госпрозрахункових бригад, колгоспників, що провадять активну боротьбу проти куркульства і за організаційно-господарське зміцнення колгоспів, комсомольських і комуністичних осередків, – ось, що стає необхідним для митця.

У загостреній літературній дискусії 1925–1928 років, висувалися не лише моменти боротьби за шляхи розвитку нового мистецтва, зв'язок мистецтва з життям, зв'язок політики й літератури, відношення до класичної спадщини, виділення «хиб» та «попутників» тощо, але й боротьба за «молоду молодь». В умовах гострої ідеологічної боротьби Комуністичній партії доводилося проводити виховну роботу та шукати засобів управління літературним процесом.

У першому числі журналу «Молодняк» було вміщено програмову за своїм характером статтю Івана Момота «Літературний комсомол» [6]. Розглядаючи питання формування надійного резерву молоді пролетарської літературної фаланги, автор повторює влучний вислів критика Володимира Коряка (1889–1939) «кожен хоче мати власних, хатніх, свійських (вибачте) комсомольців», цим пояснюється жорстока боротьба літорганізацій за молоде поповнення. І в боротьбі за цю молоду творчу фалангу не шкодують навіть найгостріших і найсміливіших (часом навіть безглузких) нападів, аби лише заволодіти молоді літературною генерацією, що несе в собі нові мотиви, нові настрої, вливаючись свіжим потоком в напружену атмосферу післяжовтневої літератури. Літературний комсомол оголошується «щирими друзями» молодняківців як нова літературна генерація. Проте в літературних колах виникає дискусія чи взагалі можливе існування «комсомольської художньої літератури» та терміну «комсомольський письменник». Пригадуючи твердження колишнього соратника Леніна Троцького, який у своїй книжці «Література и революция» доводив, що не може бути пролетарської літератури і що сама назва «пролетарський письменник» неістотна за переходною добою, дехто з теоретиків ставив питання перед письменницькою молоддю «камо грядеши». Якщо є комсомольська література, то має бути лікарська література, жінвіддільська література, піонерська, тощо. Комсомольським письменником, – зазначає Андрій Ключчя (1905–1972) у своїй доповіді на I Всеукраїнському з'їзді комсомольських письменників «Молодняк» 22-1-30р., – повинен бути й може бути лише той, хто організовує своєю творчістю психіку робітничо-селянської молоді в бік кінцевих завдань, кінцевої мети пролетаріату. Закінчуючи свій виступ, він зазначає, що не заздрить тим, хто не визнає своїх помилок та не виправить їх [3].

Що ж розуміли під терміном *комсомольська художня література*?

За визначенням І. Момота, це є частка загального фронту пролетарської літератури. Літературний молодняк виховався в лавах комсомолу, з цього прикорня прийшов у літературу, відповідно відбиває в своїх творах комсомол, життя та побут робітничо-селянської молоді. Й немає якоїсь особливої різниці між комсомольською й загальнопролетарською художньою літературою. І перша і друга мають свою кінцеву мету, вони єдині по своїх *програмових положеннях* [6].

У 1930 році було організовано Всеукраїнську Федерацію Радянських Письменників, що об'єднала в своїх лавах сім письмен-

ницьких організацій: «Плуг», «Західну Україну», «Молодняк», ВУСПП, «Нову Генерацію», «Пролітфронт» і Групу «А», і вона мала власні друковані органи: «Літературну газету» і журнал «Червоний шлях».

Молодняківці активно друкувалися також і в київських газетах «Пролетарська правда», «Молодий більшовик», «Селянська газета», а також в журналі «Глобус», «Життя і революція». Більша їх частина була тоді студентами Київського ІНО і видавали там студентський літературний часопис «Молоді загони».

У Києві в 1927 році вийшов альманах молодняківців «Комсомолія», а в Харкові «Барвінковий цвіт» – збірка комсомольської поезії і прози (упорядник Б. Коваленко, за редакцією і передмовою В. Коряка). У своїй програмовій статті, аналізуючи творчість письменників-початківців, Володимир Коряк визнає, що молодняцькій творчості закидають «тарабанність, плакатність, голу агітацію, рабську залежність від «попутницьких» літературних зразків, вбогість мови, засміченість, брак яскравості, соковитості, особа письменника якась невиразна, нема нічого свого, своєрідного, властивого тільки йому. Брак художньої виразності надолужується добрими намірами та казенним бухтараканням, триндиканням» [1]. Не видно живих людей, їхніх облич, рухів, обстановки, де вони перебувають, одержі. Самі імення в супроводі сухеньких визначень («епітетів») та дієслів: сказав, подав, прийняв, розбив, закинув ... Коли автор що описує, то все «якає». Критик радить не зважати на подібні закиди, адже комсомольська література – це література учнівська, хоча вона й протидіє «небезпечній стихії» старих буржуазних письменників. Українських письменників старшої генерації зараховували лише до буржуазних і дрібно-буржуазних шарів, що здебільшого опинилися в лавах контрреволюції та на «смітниках жовто-блакитної еміграції». Професор Миколаївського педагогічного інституту О. С. Кухар-Онишко, який у 1971 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Літературна організація «Молодняк» (з творчої історії організації та журналу)», у своїх висновках зазначає, що молодняківці всю класику оголошували застарілою, а народну творчість занадто архаїчною [4]. Борис Коваленко, будучи одним із молодняківських теоретиків, подає у згаданому вище альманасі статтю про комсомольський літературний рух на Україні, сформулювавши в ній основні завдання. Разом з тим у збірнику розміщені короткі відомості про молодняківців та уривки з їхньої творчості.

Літературні справи ставали справами партійними. Підкреслення вибраності, унікальності радянської людини стає нормою масового виховання, а літературний стиль – стилем побудови колективного

життя. Проте ідея пролетарської культури не стала консолідуючою, оскільки ні в Росії, ні, тим більше, в Україні, пролетаріат не був переважаючим класом. Уже починаючи з кінця 20-х років, а особливо на початку 30-х рр. ХХ ст., в українській літературі відчувається різке повернення до традиційних художніх прийомів ХІХ ст. та урізноманітнення тематики. Тяжіння до пролетарської культури переросло в поняття культури соціалістичної. Відтак наша стаття є відповіддю на необхідність художньої рецепції літературної спадщини та оновлення історико-літературної інтерпретації «комсомольської літератури».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барвінковий цвіт. Літературний комсомольський молодняк: збірка комсомольської поезії і прози / Упоряд. Б.Коваленко (за ред. і передмовою В.Коряка). – Державне видавництво України. Юнсектор. – 1927. – 256 с.
2. Доповідна записка Андрія Хвилі про літературні справи. – Центральний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1., О. № 20, Справа № 4190.
3. Ключча Андрій. Сильові шукання. Доповідь на І Всеукраїнському з'їзді комсомольських письменників «Молодняк» 22-1-30р. // Молодняк. – 1930. – № 2. – С. 114–135.
4. Кухар-Онишко О. С. Літературна організація «Молодняк» (з творчої історії спілки та журналу) : дис. канд. філол. наук / О. С. Кухар-Онишко. – К., 1971. – 279 с.
5. Момот І. В обіймах халтури / Іван Момот // Молодняк. – 1929. – № 11. – С. 76–90.
6. Момот І. Літературний комсомол : статті / Іван Момот. – Х. : Пролетарій, Б. р. – 96 с. – (Б-ка журналу «Молодняк»).
7. Орлик О. Журнальні видання 20—30-х років ХХ століття як джерело дослідження видавничої справи в Україні / Олена Орлик // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 6. – С. 37–40.
8. Сінченко О. Прологмени до соціалістичного реалізму як художнього напрямку/ О. Сінченко // Літературознавчі обрії : праці молодих учених України. – 2006. – Вип. 10. – С. 53–60.
9. Цимбал Ярина. Молодняк. 1927–1929 // Дніпро. – 2009. – № 1.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2012

Т. ОПРЬШКО

«ПРОЛЕТАРСКАЯ» ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПЕРИОДИКА КАК ОТРАЖЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ И ГРУПП.

В статье подается обзор украинской литературной журнальной периодики 20-30-х гг. XX в. Рассматриваются вопросы стиля пролетарской публицистики, поданы основные положения дискуссии относительно нового тогда вектора развития советской литературы. Затронут вопрос необходимости обновления историко-литературной интерпретации «комсомольской» литературы.

Ключевые слова: пролетарская литература, украинские литературные журнальные издания 20-30-х гг. XX в., комсомольский писатель, «Молодняк».

T. OPRYSHKO

«PROLETARIAN» LITERARY PERIODICALS AS A MIRROR OF AN ART ACTIVITY OF UKRAINIAN LITERARY UNIONS AND GROUPS.

The article delivers a review of literary magazine periodicals of 1920th-1930th. The style of proletarian literature is observed with the key points of its discussion being shown. A new vector of Soviet literature development is defined. Also a question of necessity to revise Soviet heritage and its influence on Ukrainian literature development processes is brought up.

Key words: proletarian literature, Ukrainian literary magazine periodicals of 1920th-1930th, a Komsomol writer, «Molodnyak».

УДК 821.161.2.0'06*Мос

Людмила ЧІК

**ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНОЇ
СПЕЦИФІКИ ОБРАЗНОСТІ ТА КОМПОЗИЦІЇ РОМАНУ
ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА «ОСТАННІЙ ПРОРОК»
НОВЕЛІСТИЧНОЮ ТРАДИЦІЄЮ АВТОРА**

У статті досліджуються проблеми концепції персонажа та відповідності ідейно-естетичної специфіки образності, композиційних особливостей роману «Останній пророк» новелістикою Леоніда Мосендза.

Ключові слова: література діаспори, національна ідея, архітектоніка твору, організація художньої мови, poetика лейтмотиву, психологізм.

Творчість Леоніда Мосендза розвивалась в рідній українській літературі діаспори другої еміграційної хвилі. Вершиною творчості Л. Мосендза став роман «Останній пророк», який мав для нього виняткове значення: в останні роки свого життя він звертається до розлогого епічного жанру, намагається зробити його синтетичним узагальненням власних роздумів про долю і майбутнє батьківщини, використавши попередні художні набутки в царині історичних жанрів.

Окремі аспекти твору вивчалися Б. Кравцівим, О. Тарнавським, М. Неврлим, У. Самчуком та ін. Серед сучасних досліджень варто